

Η φυσιολογία της ηθικής ζωής του ανθρώπου κατά τον άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη

Ορθοδοξία / Θεολογία

Γεώργιος Ι. Μαντζαρίδης, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

Ο άνθρωπος, όπως τονίζει εξ αρχής στο «Συμβουλευτικόν Εγχειρίδιόν» του ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, δεν περιορίζεται μέσα στον ορατό κόσμο ούτε αποτελεί μικρόκοσμο. Όπως έλεγαν ο φυσικός Δημόκριτος και άλλοι φιλόσοφοι. Αντίθετα είναι ένας μέγας κόσμος ή megákosmos, γιατί διαθέτει δυνάμεις και ιδιότητες που δεν υπάρχουν στον αισθητό κόσμο. Ως δημιούργημα «κατ εικόνα και καθ’

ομοίωσιν» Θεού ήταν εξαρχής προικισμένος με όλα τα θεία χαρίσματα και κλήθηκε να λάβει την ενυπόστατη χάρη της θεώσεως και να καταστεί κατά χάρη θεός. (...) Η προπατορική αμαρτία εμπόδισε, αλλά δεν ματαίωσε το σχέδιο του Θεού για τον άνθρωπο. Και η πραγματοποίηση του θείου σχεδίου έγινε τελικά δυνατή με την έλευση του Χριστού στον κόσμο. Ο Χριστός, που προσέλαβε και θέωσε την ανθρώπινη φύση, έδωσε στον άνθρωπο την εξουσία να γίνει παιδί του Θεού. Αυτό πραγματοποιείται με τη χάρη του Αγίου Πνεύματος που παρέχει το Βάπτισμα, με την τήρηση των εντολών του Χριστού και την τελείωση κατά το πρότυπο του Χριστού.

Ενώ όμως ο βαπτιζόμενος παίρνει αυτήν τη χάρη, δεν την αξιοποιεί, αλλά την καλύπτει με τα πάθη του, την αγνοεί, ή και την αρνείται τελείως, ακόμα και όταν βλέπει να ενεργεί αυτή σε άλλους. Εξετάζοντας τα αίτια του φαινομένου αυτού ο όσιος Νικόδημος προχωρεί σε ενδιαφέρουσες και διεισδυτικές αναλύσεις. Οι αναλύσεις αυτές φανερώνουν τις πατερικές ησυχαστικές βάσεις, επάνω στις

οποίες στηρίζει ο άγιος Νικόδημος την ηθική του διδασκαλία.

Το μέσο, με το οποίο ανυψώνεται ο άνθρωπος προς τον Θεό, είναι η ψυχή ή ακριβέστερα ο νους του· «ψυχή γαρ καθαρθείσα νους όλη έστι», σημειώνει ο άγιος Νικόδημος παραπέμποντας στον όσιο Κάλλιστο τον Καταφυγιώτη. Ο νους του ανθρώπου, χρησιμοποιώντας τα αισθητήρια, ανέρχεται από τα αισθητά πράγματα και από τα λόγια της Αγίας Γραφής στα νοητά. Οι λόγοι των όντων και των Γραφών προσφέρονται ως μέσα για την ανύψωση του ανθρώπου προς τον ενυπόστατο Λόγο του Θεού. Όσοι δεν το κάνουν αυτό, αλλά περιορίζονται και προσηλώνονται στα αισθητά, δεν ενεργούν κατά φύση, γιατί μεταχειρίζονται τα μέσα ως σκοπούς και τοποθετούν τα δημιουργήματα στη θέση του Δημιουργού.

Στην πράξη όμως οι άνθρωποι δεν ενεργούν σωστά, αλλά ακολουθούν συνήθως την παρά φύση πορεία, που εγκαινιάστηκε και διατηρείται με την αμαρτία. Προσηλώνονται στα αισθητά, τα χρησιμοποιούν για να ικανοποιήσουν τις αισθήσεις και τις άλλες κοσμικές επιθυμίες και επιδιώξεις τους, χωρίς να ανυψώνονται στην αίτια της υπάρξεώς τους, στον Θεό Λόγο. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι τυχαίο, αλλά έχει κάποια βαθύτερη ανθρωπολογική αιτία και ερμηνεία. Όπως αναλυτικά αναφέρει ο άγιος Νικόδημος στο «Συμβουλευτικόν Εγχειρίδιον».

Το πρώτο και κυριότερο αίτιο, που δυσχεραίνει την φυσιολογική ανύψωση του ανθρώπου από τα αισθητά στα νοητά, από τα αιτιατά στον Αίτιο, από τα δημιουργήματα στον Δημιουργό, είναι η διαστροφή του είναι, η υποδούλωση του νου του στην εμπαθή και άλογη αισθητή ηδονή. Αυτή άρχισε με το προπατορικό αμάρτημα και συνεχίζεται σταθερά στην προσωπική ζωή του κάθε ανθρώπου. (...)

Το δεύτερο αίτιο είναι ο τρόπος με τον οποίο ωριμάζει και ανατρέφεται μετά την γέννησή του ο άνθρωπος. Ως την ηλικία των δεκαπέντε περίπου ετών, παρατηρεί ο άγιος Νικόδημος, ο νους του ανθρώπου παραμένει ανώριμος, ενώ οι αισθήσεις του είναι τέλειες. Αυτές λοιπόν δεν κατευθύνονται από τον νου, που αν ήταν ώριμος θα μπορούσε να ανυψώσει τον άνθρωπο από τα αισθητά στα νοητά, αλλά υπηρετούν το σώμα, και μάλιστα όχι μόνο για την απαραίτητη συντήρησή του, αλλά και για την αισθητή ηδονή παρασύροντας έτσι προς αυτήν και τον ατελή και ανώριμο νου.

Ο αγώνας, λοιπόν, που έχει να πραγματοποιήσει ο άνθρωπος για να βρει την ηθική και πνευματική του υγεία, είναι διπλός: Πρώτα καλείται να αποδεσμεύσει τον νου του από την δουλεία των αισθήσεων και να τον επαναφέρει στην ηγεμονική του θέση, να τον γυρίσει στην καρδιά του, και ακολούθως να τον στρέψει προς το αρχέτυπό του, τον Θεό.

Η διεξαγωγή του αγώνα αυτού δεν είναι μόνο δύσκολη αλλά και ακατόρθωτη για τον εκπεσόντα άνθρωπο. Έκτος από την χάρη του Θεού, χωρίς την οποία δεν μπορεί αυτός να διεξαχθεί, χρειάζεται ανάλογη προετοιμασία και κατάλληλη στρατηγική από την πλευρά του πιστού. Όταν κάποιος βασιλιάς, γράφει ο άγιος Νικόδημος, θέλει να υποτάξει εύκολα κάποια περιτειχισμένη πόλη, αποστερεί τα μέσα διατροφής των πολιτών της, και με τον τρόπο αυτόν τους πιέζει και τους εξαναγκάζει να παραδοθούν. Με την ίδια μέθοδο και ο νους πρέπει να κόψει από τα αισθητήρια τις σωματικές και απολαυστικές ηδονές που συνήθισε να έχει, ώστε έτσι να αποκτήσει εύκολα την κυριαρχική του θέση. Και κατά το διάστημα όμως αυτό δεν πρέπει να παραμένει αργός, αλλά έχοντας κάποια άνεση και ελευθερία από τα σωματικά να στρέφεται προς την φυσική νοερή τροφή του, που είναι η ανάγνωση των ιερών Γραφών, η απόκτηση των αρετών, η τήρηση των εντολών, η προσευχή, η θεώρηση των λόγων των αισθητών και των νοητών όντων, όπως και προς τα άλλα πνευματικά και θεία νοήματα που υπάρχουν στα έργα των θεοφόρων Πατέρων. (...)

Αντί όμως ο άνθρωπος να στραφεί προς τα νοητά και να γευθεί την πνευματική αυτή ηδονή, στράφηκε προς τα αισθητά με τις αισθήσεις του. «Είδε γαρ, φησίν, η γυνή ότι καλόν το ξύλον εις βρώσιν, και αρεστόν τοις οφθαλμοίς ιδείν, και ωραίον έστι του κατανοήσαι, και λαβούσα από του καρπού αυτού έφαγε, και έδωκε και τω ανδρί αυτής μετ' αυτής και έφαγον».

Το ξύλο αυτό, το γνωστόν καλού και πονηρού, είναι η εμπαθής αίσθηση της αισθητής κτίσεως. Όταν όμως η αίσθηση γνωρίσει, δηλαδή δοκιμάσει την άλογη αισθητή ηδονή, μαζί με αυτήν δοκιμάζει και την οδύνη. Γι' αυτό συνήθως όλες οι αισθητές ηδονές ονομάζονται από κοινού «ενώδυναι ηδοναί».

Η εγκατάλειψη λοιπόν της πνευματικής τροφής και ηδονής, για την οποία πλάστηκε εξ αρχής ο άνθρωπος, οδήγησε στο αδιέξοδο των ενώδυνων ηδονών, που σφραγίζει πλέον ολόκληρη την ζωή του. Έτσι ο άνθρωπος, που δημιουργήθηκε εξ αρχής με τον ένθεο πόθο της ηδονής, βρέθηκε στο τραγικό αδιέξοδο των ενώδυνων ηδονών. Και ενώ οι πνευματικές ηδονές ανυψώνουν τον νου του ανθρώπου στον Θεό Λόγο, οι άλογες ηδονές αυτονομούνται και καλλιεργούν τα πάθη που ματαιώνουν την ένωσή του με τον Θεό.

Το κυριότερο λοιπόν έργο, που έχει να πραγματοποιήσει ο πιστός για την ανόρθωση της εκπεσμένης φύσεώς του και την καλλιέργεια της αρετής, είναι η φυλακή των αισθήσεων, δηλαδή ο έλεγχος και η απαγκίστρωσή τους από της άλογες αισθητές ηδονές. Το έργο αυτό, στο οποίο ο όσιος Νικόδημος αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του Συμβουλευτικού Εγχειριδίου του, έγκειται στην

αποδέσμευση των εξωτερικών αισθητηρίων, δηλαδή της οράσεως, της ακοής, της οσφρήσεως, της γεύσεως και της αφής, όπως και της εσωτερικής αισθήσεως, που είναι η φαντασία, από τα αισθητά. Χωρίς την αποδέσμευση αυτή δεν μπορεί ο νους να ελευθερωθεί από την προσκόλλησή του στον κόσμο και να επιστρέψει στην καρδιά, ώστε να ενοποιηθεί ο άνθρωπος και να στραφεί στον Θεό και στην κατά φύση ηδονή του. Μολονότι το έργο αυτό είναι δύσκολο, γιατί έρχεται σε αντίθεση προς τις έξεις του ανθρώπου που έγιναν δεύτερη φύση του, δεν παραβιάζει καθόλου την ανθρώπινη φύση, αλλά την θεραπεύει. Είναι έργο που αποκαθιστά τον άνθρωπο στην κατά φύση κατάστασή του, στην κατάσταση που δημιουργήθηκε από τον Θεό. (...)

Μολονότι η κατά φύση κατάσταση για τον άνθρωπο είναι εκείνη στην οποία τον έπλασε ο Δημιουργός του, και όχι αυτή με την οποία παρουσιάζεται στην καθημερινή ζωή, η επάνοδος του εκεί φαίνεται υπεράνθρωπη. Η ηθική ακαταστασία και το υπαρξιακό αδιέξοδο του ανθρώπου εξαιτίας της αμαρτίας και των παθών του περιέπλεξαν τα πράγματα. Η απομάκρυνση από την πηγή της ζωής και του αγαθού και ο εθισμός στην ασυναρτησία και το κακό χρειάζονται δραστικά αντίδοτα, προκειμένου να επιστρέψει ο άνθρωπος στην οδό της αρετής, που αντιστοιχεί στην κατά φύση κατάστασή του και τον εκ Θεού προορισμό του. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η μετάνοια, η φυλακή των αισθήσεων, η πνευματική άσκηση και η τήρηση των εντολών του Θεού. (...) Με την τήρηση των εντολών δημιουργείται η έξη των αρετών, που επαναφέρει τον άνθρωπο στην φυσική του κατάσταση και διευκολύνει την πνευματική ζωή.

(Απόσπασμα από την εισήγηση, η οποία ανακοινώθηκε κατά τη διάρκεια του Β' Επιστημονικού Συνεδρίου για τον Άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη (200 χρόνια από την κοίμησή του) που διοργάνωσε το Ιερό Κοινόβιο Οσίου Νικόδημου του Αγιορείτου από 3 έως 5 Σεπτεμβρίου 2009.)

<http://bit.ly/14b1GZo>